

Chefsjustitieombudsmannen
Erik Nymansson

Kritik mot Värmlands tingsrätt för handläggningen av en fråga om entledigande av offentlig försvarare

Beslutet i korthet: En offentlig försvarare informerade tingsrätten om att han skulle utträda ur Sveriges advokatsamfund. Tingsrätten meddelade försvararen att han kunde vara kvar som offentlig försvarare i målet. Domstolen gav senare försvararen tillstånd att sätta en annan person i sitt ställe. Den personen närvarade som försvarare vid ett sammanträde för bevisupptagning. Vid huvudförhandlingen aktualiserade tingsrätten på nytt frågan om entledigande av försvararen med anledning av utträdet ur advokatsamfundet. Försvararen kom också senare att entledigas.

ChefsJO framhåller att en tilltalad som i ett sent skede av handläggningen av ett mål mister sin försvarare riskerar att hamna i ett sämre läge än om försvararbytet hade skett tidigare. Ett sent byte kan även leda till högre kostnader för staten vad gäller ersättning till försvararen. Det har inte framkommit att det vid huvudförhandlingen hade tillkommit några nya omständigheter i frågan om entledigande. Inget tyder på att förhållandena var sådana att det tidigare ställningstagandet framstod som uppenbart felaktigt. Enligt chefsJO har det därmed inte funnits tillräckliga skäl för tingsrätten att på nytt pröva frågan om försvararen kunde vara kvar som offentlig försvarare. ChefsJO finner också brister i tingsrättens dokumentation och utformningen av den anteckning som kom att expedieras som ett beslut om entledigande. Tingsrätten kritiserar för sin hantering av försvararfrågan.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA på Värmlands tingsrätts hantering av en fråga om offentlig försvarare och anförde i korthet följande.

AA var tidigare advokat. I april 2024 utträdde han, och även kollegan BB, på egen begäran ur Sveriges advokatsamfund för att bedriva verksamhet inom ramen för en juristbyrå. AA hade dessförinnan i november 2022 förordnats som offentlig försvarare för CC, som är närmare 80 år gammal.

I april 2024 informerade AA tingsrätten om utträdet ur advokatsamfundet. Tingsrätten meddelade att han kunde kvarstå som offentlig försvarare. I december 2024 begärde han att få sätta BB i sitt ställe vid huvudförhandling i målet. Det medgavs av tingsrätten. Under våren 2025 närvarande BB vid ett sammanträde för bevisupptagning i målet. Vid huvudförhandlingen i juni 2025

fann dock rätten att det förelåg hinder mot förhandlingen eftersom försvararen inte var advokat. AA entledigades som offentlig försvarare i juli och målet avgjordes i september 2025. Tingsrättens hantering försenade målets avgörande och innebar psykiska påfrestningar för CC.

Utredning

Efter att ha tagit del av vissa handlingar i målet hos tingsrätten begärde JO att domstolen skulle yttra sig över anmälan.

Yttrande från tingsrätten

Tingsrätten, genom lagmannen DD, bekräftade i allt väsentligt de uppgifter som AA hade lämnat om tingsrättens handläggning och anförde bl.a. följande.

Efter att huvudförhandlingen hade ställts in förelades AA att yttra sig över vilka särskilda skäl som han åberopade till stöd för att förordnandet som offentlig försvarare skulle kvarstå. Sedan AA hade kommit in med ett yttrande om saken antecknade chefsrådmannen EE, som numera är lagman i en annan tingsrätt, bl.a. följande på dagboksbladet i målet.

Med anledning av det som framkommit av ab 210–212 beslutar tingsrätten att [AA] ska entledigas som offentlig försvarare och ny offentlig försvarare som är advokat ska förordnas för [CC]. Efterhör med [CC] om hon har något önskemål om ny OF förordna annars enligt lista. [...] Förelägg [AA] att inkomma med kostnadsräkning och skicka detta beslut f k till ...

Den 14 juli 2025 skickade tingsrätten ett föreläggande till AA med den första meningen i anteckningen och gav honom tillfälle att ge in kostnadsräkning. EE har i sitt yttrande redogjort för sin avsikt med anteckningen (se nedan). Den har fått följden att AA har entledigats. Det som har antecknats uppfyller inte de krav som ställs på ett beslut enligt 30 kap. 11 § rättegångsbalken (RB).

Tingsrätten har först godtagit att AA skulle få fortsätta som offentlig försvarare efter att han upphört att vara advokat och även att han skulle få sätta BB, inte heller hon advokat, i sitt ställe vid huvudförhandlingen. Därefter har tingsrätten vid huvudförhandlingen konstaterat att det förhållandet att AA inte längre var advokat utgjorde hinder mot huvudförhandling. Tingsrätten har här brustit i konsekvens, vilket beklagas.

Yttrande från EE

I ett underyttrande anförde EE bl.a. följande.

Han bedömde att det fanns anledning att entlediga AA som offentlig försvarare för CC och gjorde därför ovan nämnda anteckning på dagboksbladet i målet.

Avsikten med anteckningen var inte att entlediga AA i det skedet, utan att kostnadsräkning och eventuellt önskemål om försvarare skulle inhämtas och beslut fattas därefter. Om han hade avsett att entlediga AA hade han skrivit en rubrik med versaler ”BESLUT” och lagt målet på målstatus ”expediering”. Han skrev dock ingen beslutsrubrik och målet lades på målstatus ”brådskanie”. Han

inser att han genom att använda ordet ”beslut” i löptexten skrev en otydlig instruktion till kansliet. Enligt hans uppfattning var det dock uppenbart att det inte var fråga om ett beslut om entledigande, utan ett handlägningsbeslut.

Rättsliga utgångspunkter

Förordnande av offentlig försvarare

Till offentlig försvarare ska förordnas en advokat som är lämplig för uppdraget. Om det finns särskilda skäl, får till sådan försvarare utses någon annan lämplig person som har avlagt de kunskapsprov som är föreskrivna för behörighet till domaranställning. (Se 21 kap. 5 § första stycket RB.) Möjligheten att förordna annan än advokat till offentlig försvarare kom till på 1970-talet. I förarbetena uttalades följande (se prop. 1972:4 s. 264).

Det är av stor vikt att uppdrag som offentlig försvarare förbehålls den yrkeskår som står under offentligrättslig tillsyn och därför har ett särskilt ansvar för att uppdraget utförs på ett ur både det allmännas och den enskildes synpunkt tillfredsställande sätt. Dessa uppdrag bör därför enligt min mening även i fortsättningen i princip inte lämnas till andra än advokater. Inom vissa domkretsar finns emellertid inte tillräckligt med advokater. I dessa fall är det nödvändigt att möjlighet finns att utse annan än advokat. Vidare kan omständigheterna vara sådana i ett visst mål att den tilltalade vänt sig till jurist som inte är advokat men som han hyser särskilt förtroende för på det speciella området. Jag tänker i första hand på medlem i ett fackligt förbund som vill anlita förbundsjurist som försvarare. I sådana fall bör en erfaren förbundsjurist kunna förordnas till offentlig försvarare.

Som exempel från rättspraxis kan nämnas att Högsta domstolen i rättsfallet NJA 1977 s. 741 bedömde att sakens beskaffenhet – en renskötare som var åtalad för vårdslöshet i trafik under det att han drev en renhjord – utgjorde särskilt skäl att förordna en jurist knuten till Svenska Samernas Riksförbund till offentlig försvarare (se även NJA 1976 s. 312).

Beslut om entledigande av offentlig försvarare

En offentlig försvarare får entledigas av rätten om behovet av offentlig försvarare upphör eller om det finns något annat skäl för det (se 21 kap. 6 § första stycket RB). I förarbetena till bestämmelsen nämns som exempel på sådant ”annat skäl” för entledigande att försvararen inte utför sitt uppdrag med tillräcklig omsorg eller på något annat sätt åsidosätter sina plikter som försvarare (se NJA II 1943 s. 285).

En tingsrätts beslut om att avvisa en försvarare eller ogilla ett yrkande om detta får överklagas särskilt (se 49 kap. 5 § 1 RB). Bestämmelsen tillämpas också på beslut i fråga om återkallelse av ett förordnande av offentlig försvarare enligt 21 kap. 6 § RB (se NJA 2001 s. 306). Även ett beslut om att utse någon annan än den som parten har föreslagit till ett sådant uppdrag får överklagas särskilt (se 49 kap. 5 § 7 RB). Den som vill överklaga sådana beslut måste anmäla missnöje (se 49 kap. 6 § RB).

Ett beslut som inte är slutligt ska i den utsträckning som det behövs ange de skäl som det grundas på. Om den som vill överklaga ett beslut under rättegången måste anmäla missnöje, ska det anges i beslutet. Får ett sådant beslut överklagas särskilt, ska också det anges. (Se 30 kap. 11 § RB.)

Domstolens dokumentationsskyldighet

En domstol ska föra register över alla mål och registret ska utvisa bl.a. de åtgärder som vidtagits med målet (se 6 kap. 1 § första stycket RB). Närmare bestämmelser om tingsrätternas registreringskyldighet finns i förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol. Under handläggningen av ett mål ska det fortlöpande registreras bl.a. vilka handlingar som kommer in till domstolen, vilka åtgärder som domstolen utför i målet och vad som i övrigt förekommer i detta (se 5 §). Registreringen syftar inte endast till att skapa förutsättningar för en god handläggning utan också till att underlätta en kontroll av att målet har blivit riktigt handlagt (se t.ex. Fitger m.fl., Rättegångsbalken [10 juni 2026, JUNO], kommentaren till 6 kap. 1 §, och mitt beslut den 15 maj 2026 i ärende dnr 9363-2025).

Bedömning

Handläggningen i samband med beskedet om utträde ur advokatsamfundet

Det är utrett att AA i ett mejl i april 2024 informerade tingsrätten om att han skulle utträda ur Sveriges advokatsamfund men att han var beredd att kvarstå som offentlig försvarare för CC eftersom hon önskade det. I mejlet redogjorde han inte närmare för skälen för utträdet. Något senare samma månad mejlade en tingsnotarie följande.

Tingsrättens inställning är att du kan vara kvar som försvarare i detta mål.

Jag har inte funnit någon närmare ledning i rättskällorna som rör entledigande av en offentlig försvarare med anledning av att den förordnade självant har utträtt ur advokatsamfundet. Regleringen i 21 kap. 5 och 6 §§ RB leder mig dock till slutsatsen att förordnandet får bestå om det finns särskilda skäl för detta.

JO kan inte ändra myndigheters beslut och brukar inte ta ställning till om ett beslut är riktigt i sak. Jag finner inte skäl att frångå den principen i detta fall. Det gör att jag inte kommer att uttala mig om huruvida det förelåg särskilda skäl att låta AA:s förordnande bestå.

Det är oklart vilka närmare överväganden som hade föregått tingsrättens besked till AA att han kunde kvarstå som försvarare i målet och även vem som stod bakom bedömningen. Jag vill dock framhålla att en tingsnotarie inte får fatta beslut om entledigande av offentlig försvarare i ett sådant mål som det nu är fråga om och det kan därför ifrågasättas om en notarie på eget ansvar får ta ställning till om ett försvararförordnande ska bestå (se 16 § andra stycket 15 och 16 och tredje stycket förordningen [1996:381] med tingsrättsinstruktion).

Det har med andra ord inte gått att fullt ut följa tingsrättens handläggning med ledning av det som har dokumenterats i målet. Enligt min uppfattning borde de närmare överväganden som låg till grund för bedömningen att låta AA:s förordnande bestå ha dokumenterats med uppgift om vilken domare som hade gjort bedömningen.

Handläggningen vid huvudförhandlingen

Av utredningen framgår att tingsrätten i december 2024 gav AA tillstånd att sätta BB, som också hade utträtt ur advokatsamfundet, i sitt ställe vid den kommande huvudförhandlingen. I maj 2025 närvarade BB som substituerad offentlig försvarare vid ett sammanträde för bevisupptagning.

Vid huvudförhandlingen i juni 2025 aktualiserade ordföranden, rådmannen FF, på nytt frågan om entledigande av AA som offentlig försvarare. I protokollet över den inställda förhandlingen anges bl.a. följande.

Det kan konstateras att [AA], i samband med att han inkom med besked om att han skulle utträda ur advokatsamfundet, inte har förelagts att yttra sig över vilka särskilda skäl han åberopar för att förordnandet som offentlig försvarare ska kvarstå. Oaktat vilka tidigare besked som lämnats finner tingsrätten nu att [AA] ska föreläggas att yttra sig över vilka särskilda skäl han åberopar till stöd för att förordnandet som offentlig försvarare ska kvarstå. Tingsrätten kommer därefter att besluta i frågan. Det anförda innebär att det föreligger hinder mot dagens förhandling varför den ställs in.

Beslut under rättegången får i regel inte rättskraft (se NJA II 1943 s. 737). Med det sagt kan en domstol inte i alla lägen ändra ett redan fattat beslut. I doktrinen har det framförts följande (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken [10 juni 2026, JUNO], kommentaren till 17 kap. 11 §).

Beslut under rättegången kan träffas i en mängd disparata situationer och ett säkert ställningstagande till frågan om rättens möjligheter att ändra sig kräver närmare analyser av förhållandena för just den beslutstyp det gäller. En huvudregel kan emellertid sägas vara att domstolen inte bör ändra ett fattat beslut utan att det har tillkommit något nytt [...] Ett beslut kan dock för att processen inte ska kantra behöva ändras redan av den anledningen att det bedöms vara felaktigt.

En tilltalad som i ett sent skede av handläggningen av målet mister den försvarare som har förberett, och kanske till en del redan genomfört, dennes försvar riskerar att hamna i ett sämre läge än om försvararbytet hade skett tidigare (jfr prop. 1983/84:23 s. 23). Ett sent byte kan även leda till högre kostnader för staten vad gäller ersättning till försvararen.

Som har framgått lämnade tingsrätten i april 2024 besked om att AA fick kvarstå som offentlig försvarare, låt vara att de överväganden som låg till grund för bedömningen är något oklara. Tingsrätten gav därefter AA tillstånd att sätta BB i sitt ställe och hade inte haft någon invändning mot att BB närvarade vid ett sammanträde för bevisupptagning någon månad före huvudförhandlingen. Det har inte framkommit att det vid huvudförhandlingen i juni 2025 hade tillkommit några nya omständigheter i frågan. Inget tyder på att förhållandena var sådana

att det tidigare ställningstagandet framstod som uppenbart felaktigt. Vid dessa förhållanden har det enligt min bedömning inte funnits tillräckliga skäl för tingsrätten att på nytt pröva frågan om AA fick kvarstå som offentlig försvarare.

Handläggningen i samband med beslutet att entlediga AA

Av utredningen framgår att EE den 11 juli 2025 har gjort den anteckning på dagboksbladet som framgår av tingsrättens yttrande till JO och att tingsrätten något senare förordnat en ny offentlig försvarare för CC.

Även om jag inte finner anledning att betvivla EE:s uppgifter om avsikten med anteckningen har den fått en utformning som gör att det är svårt att uppfatta den på annat sätt än som ett beslut om entledigande av AA som offentlig försvarare. Enligt min uppfattning har EE brustit i noggrannhet vid utformningen av anteckningen. Den kom också att expedieras som ett beslut, som inte uppfyllde kraven på motivering och information om missnöjesanmälan och överklagande i 30 kap. 11 § RB.

Kritik

Tingsrätten har alltså brustit i flera led vid hanteringen av försvararfrågan. Domstolen förtjänar kritik för detta.

Det som i övrigt har kommit fram ger inte anledning till något uttalande från min sida.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av chefsJO Erik Nymansson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Lovisa Danielsson har föredragit ärendet och byråchefen Stefan Nyman har deltagit i beredningen.